

Наталія ЗІНЕВИЧ
(Київ, Україна)

Цигани/роми в проблемному полі локальної історії (методологічні підходи)

Культури, ієрархія яких у лінійних підходах вибудовувалася за принципом “від примітивних до високорозвинених”, нині постають як втілення “інакшості”. Типологічний локально-цивілізаційний підхід до культури допомагає долати ідеологічний монізм, притаманний формаційному підходу, прокладає шлях до багатовимірної картини історичного процесу. Людина як носій локальної культури постає в широкому соціальному контексті і у стані постійного діалогу між різними культурними традиціями [4, С.13-14]. Популярні на межі тисячоліть міждисциплінарні підходи, які нині тяжіють від міждисциплінарності через інтердисциплінарність до трансдисциплінарності створили ґрунт для перенесення ваги в соціогуманітарних дослідженнях на локальні соціуми – об’єкти, які традиційно вважалися другорядними чи периферійними для істориків. В контексті “глоболокалізму” (local-global nexus), на думку Я. Верменич, на перший план виходить розгляд “локусів” в історико-культурологічному аспекті, під кутом зору того, як впливає регіональна строкатість на життєдіяльність соціумів” [2, С.6.].

Цигани, прабатьківщиною яких була Індія, як етнос формувалися на європейському континенті з XII ст. на перетині різних систем: етнічних, соціальних, релігійних, – а нерідко й на перетині протилежних культур. Кордони між цими етнокультурними системами проходили, в тому числі на українських землях, деякі з них поділяли циганські етнічні групи на окремі частини, зокрема за релігійними та історико-культурними зонами: східнохристиянську (православну), західноримську (католицьку), мусульманську. На історико-культурні зони нашаровувалися ще й етнічні, мовні, соціальні, політичні структури, створюючи перед-

умови для формування ієрархічності етнічної культури та локальних її осередків. Регіональність та варіативність циганської культури – одна з найхарактерніших її особливостей, як самобутньої і оригінальної системи, вплетеної у загальноєвропейський етнокультурний процес.

Дослідження спільності етнічного рівня циган/ромів, яка має в різних країнах схожі найменування – ‘*čigáni*’, ‘*čikáni*’, ‘*čiganie*’, ‘*čiganoi*’, ‘*čigâni*’, ‘*čiganyok*’, ‘*řigani*’, ‘*çingeneler*’, ‘*αθιγγανοί*’, ‘цигани’, ‘цыгане’, вимагає урахування кількох важливих обставин, розгляд історичної долі, етносоціальної структури і етнокультурних характеристик циган, також сучасного їх стану в різних країнах Східної Європи (циганознавці Є. Марушиакова та В. Попов – в цей регіон виокремлюють наступні країни – Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Румунію, Болгарію, Албанію, країни, утворені в межах колишньої Югославії (Сербія, Чорногорія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Хорватія і Словенія) і європейську частину колишнього СРСР (Литву, Латвію, Естонію, Російську Федерацію, Україну й Республіку Молдова), а також Грецію та Туреччину).

Цигани в усі часи і всюди в світі існують, так би мовити в “двох вимірах”, живуть в двох системах координат – як окрема спільність, і як спільність (точніше відмежована її інтегральна частина у відповідній нації держави проживання). З цієї точки зору підчас конкретних досліджень циган важливо враховувати: цигани є специфічною спільністю, яка не має аналогів серед інших народів в Європі, т.зв. “міжгрупове етнічне утворення”. Ця спільність розділена на підрозділи різного рівня, кожний з яких дотримується своїх, більш або менш специфічних етнокультурних характеристик. В зв’язку з вищезазначеним говорити про ‘циган’ як ціле треба з певною умовністю, в процесі дослідження необхідно враховувати, яких саме циган маєте на увазі [19].

Сучасне територіальне розташування циган стало результатом різних за часом міграцій, які подекуди продовжуються і до сьогодні. Цигани прибували на терени України різними міграційними маршрутами і осідали в різні історичні періоди протягом XV–XX ст. Збереження тісних зв’язків між циганами в країнах Східної Європи відбувається завдяки їх спільній спадщині, яка сягає століть та внутрішній специфіці циганської спільноти, яка є неоднорідною і характеризується багаторівневою структурою груп. Для сучасного становища циган особливе значення має історичний та соціокультурний контекст, в якому ті жили в минулому, так само як і сучасна соціальна, економічна

і політична ситуація в різних країнах. В зв'язку з цим будь-який аналіз сучасного становища циган вимагає урахування специфіки країни (або групи країн), в якій вони проживають (або жили раніше).

Дисперсний характер розселення етносу обумовлює поліваріантність етносоціальних моделей розвитку циганської культури. В цій розвідці подано спробу охарактеризувати евристичні можливості локальної історії, як специфічної стратегії дослідження з орієнтацією на методи, адекватні образу соціальності, побудованій на різноманітному ґрунті дискретної, гетерогенної, мозаїчної соціокультурної реальності. Усі вищезазначені характеристики притаманні циганській етнічній спільноті вже протягом століть, а поряд з цим, характеризують сучасні зміни соціокультурного простору.

Соціокультурний простір – простір соціальної діяльності людей, життя людини, соціуму, розповсюдження культури – багатовимірний, але такий що має певні межі, насамперед культурно-цивілізаційні, часові, кількісні і якісні характеристики суспільного розвитку. Розрізняють насамперед локальний, регіональний, етнічний та глобальний виміри ідентичності в умовах мережевої організації інформаційного суспільства [2, С.21].

Наростаюче (на ґрунті глобалізації) включення ціннісних механізмів у регулювання розвитку суспільства впливає на долі не тільки окремих країн, але й найбільших світових співтовариств. Важливим виявляється усвідомлення ролі культури як чинника, що визначає загальний напрям трансформаційних процесів та його специфічні особливості на місцях. Глобалізація створює не національну, а глобальну локальність, яка одночасно й зв'язує людей у планетарному масштабі, і розрізняє їх залежно від зробленого ними культурного вибору. Глокалізація, як характеристика складної, “компонентної” світобудови транс- і інтернаціональних суб'єктів неоднорідного територіального масштабу й калібру впливу, а також напрямків їх діяльності й просторового розвитку, позначила більш пильне прочитання феномену глобалізації.

Розпад соціальної реальності на різноманітні поля і анклавів, множинність типів індивідуального досвіду, плюралізм практик повсякдення призвели до зростання наукового інтересу до локальних соціокультурних форм буття, стимулювали актуалізацію проблеми простору і просторових вимірів історичних досліджень. В фокус дослідження потрапили розмаїття життєвих світів й індивідуальних траєкторій, які традиційно вважалися другорядними чи периферійними. Вплив цих

змін на характер наукової раціональності виявився, зокрема у виокремленні напряму – *локальної історії* [3; 4; 7; 16; 17] – з характерним проблемним полем та специфічною стратегією дослідження з орієнтацією на методи, адекватні новому образу соціальності, побудованій на різнорідному ґрунті дискретної, гетерогенної, мозаїчної соціокультурної реальності. Перехід від методологічного монізму до наукового плюралізму виявився в становленні таких субдисциплін, як: історична антропологія, історична психологія, гендерна історія, мікроісторія, історія праці, локальна історія.

Особливу увагу дослідники локальної історії приділяють методологічним принципам мікроісторичних досліджень, серед яких: зміна масштабу спостереження, реконструкція апріорних схем соціальної стратифікації, урахування принципу неоднорідності і динамічності соціального контексту, нове трактування граничного випадку з позиції історичної генералізації. Пріоритетними настановами в методологічному плані виступають проблематизація історичної дійсності, ставлення до джерела не як до речового свідчення, а як до смислової реальності, за допомогою якої уможлиблюється опосередкований діалог між минулим і майбутнім в науках про культуру [8].

Зростання “епістемологічної довіри” до позанаукового соціального знання, стимульоване феноменологічним поворотом значно активізувало тему повсякденності як передумови знань про людину і суспільство [15]. Різні аспекти концепції повсякденності обумовили появу досліджень в царині соціології повсякденності, історії повсякденності, гносеології і психології повсякденності, естетики повсякденності, семіотики повсякденності тощо [15, С.8]. В сучасній культурі соціально-гуманітарні науки потроху позбавляються месіанства і спрямовують свій евристичний потенціал на формування життєздатних стратегій дослідження феномену соціокультурного універсуму та його цивілізаційної складової.

В руслі полідисциплінарного методологічного синтезу в останні роки гуманітарії здійснюють дослідження різних сфер життя людей минулого крізь призму соціальних зв'язків і культурно-історичних традицій [24].

Оскільки центральна позиція в українському науково-публічному дискурсі належить історії, особливої уваги потребує експлікація та аналіз стратегій локальної історії в історичних дослідженнях та на міждисциплінарно-інтердисциплінарно-трандисциплінарному рівні до-

сліджень – розгляд конструюючого впливу історіософської складової.

Я. Верменич вказує на новітні тенденції у просуванні від традиційних до інноваційних підходів у дослідженні локальних форм буття людини, які виявляються в стрибкоподібному переході від осмислення фрагментарного як неістотного, другорядного, ілюстративного через визнання його самоцінності як дослідницької проблематики до вписування локальності у більш широкий контекст [4, С.21]. В українській гуманітаристиці можемо назвати приклад вписування історії циган Закарпатського регіону підчас дослідження історичної традиції поліетнічності, етнонаціонального розмаїття та конфесійної строкатості Закарпаття авторським колективом монографії “Закарпаття в етнополітичному вимірі” [10, С.201, 219, 261, 613-617].

Історія експліцитно звертається до інших наук про людину. Вона не розглядає свій об’єкт незалежно від цих останніх. Сьогодні історична дисципліна рішуче переходить від Історії до численних історій.

Особливо цінним уявляється застосування у дослідженнях міждисциплінарних методологічних підходів і дослідницького інструментарію, які відкривають додаткові можливості ведення наукових пошуків із використанням набору методів соціально-гуманітарних дисциплін. Локальна історія, передбачає дослідження не тільки території, «історії місця», але й історії певних співтовариств, сукупностей людей і соціокультурного контексту їх діяльності. Відхід від метанаративу стає можливим через дослідження культурного різноманіття, в тому числі й через дослідження історії міжкультурних зв’язків на рівні локальних співтовариств, історії регіонів, у яких присутні яскраві риси культурного різноманіття. Увагу істориків привертають різні аспекти історії багатозарових культурних смуг, феноменів «культури розмаїття». Досліджуючи подібні проблеми можна досягти перенесення акценту з лінійного історичного метанаративу на локальні соціокультурні середовища. Нова локальна історія у якості об’єкту також нерідко обирає смуги (локуси) активного культурного обміну і контактів. На думку низки істориків важливим принципом нової локальної історії, який відрізняє її від традиційного підходу до вивчення місцевої історії, є те, що «нова локальна історія сама встановлює об’єкт свого вивчення, він не заданий їй заздалегідь територіальними рамками» [16, С.26].

Таким чином локальна історія перетворюється на майданчик випробування методів, придатних для вивчення національної історії в

загальній перспективі. Різні дослідницькі практики локальної історії, в центрі яких пильна увага і детальне вивчення різних дискурсів історичних подій, можуть істотно розширити дослідницькі горизонти традиційної історії як університетської дисципліни [13, С.86]. Виокремлення нових рівнів історичного пізнання відбуваються в контексті переосмислення проблеми “час – простір” і вдосконалення дослідницьких методів. Зокрема, через визначення епістемологічного статусу мікроісторії як дослідницької стратегії.

Продуктивність вибору мікромасштабу в історичних дослідженнях виявляється у можливості реконструювати життєві стратегії, які можна побачити лише з близької відстані, і дозволяє поглянути на минуле як на переплетіння різноманітних можливостей. Завдяки застосуванню дослідницького інструментарію мікроаналізу створюється можливість відмови від апріорних конструкцій та погляду на соціокультурні процеси як динамічні, відкриті, неоднорідні в залежності від контексту. Підвищена увага до дослідницької техніки мікроаналізу історичного минулого, до індивідуального в мікроісторії – це не нехтування соціокультурними спільнотами; навпаки, індивідуальні стратегії поведінки розглядаються у напрямку формування групової ідентичності. В межах локальної історії спостерігається вирішення проблеми історичного нарративу, поставленої в ході лінгвістичного повороту й постмодерністської експансії, зокрема, в контексті методологічної рефлексії на базі мікроісторичного підходу відбулось “перевідкриття” історичної біографії.

Значні запозичення методів мікроаналізу напрацьованих соціологією дають можливість досліджувати продукування соціального шляхом звернення до індивідуального. Це перш за все методи і стратегії якісної соціології: етнографічне дослідження, “кейс-стаді”, “обґрунтована теорія”, “усна історія”, “історія життя”. Використовуються епістемологічні можливості конструктивістської парадигми, мережевого аналізу міжособистісних взаємодій, біографічного підходу та методів нарративного аналізу – як міждисциплінарних стратегій в соціально-гуманітарних науках. Цілісну картину історичного процесу може забезпечити багаторівневий підхід, коли мікро-, мезо- і макрорівні співіснують на основі інтеграції. Тобто творення моделі “соціального простору” має виходити із дослідження різнорівневих міжгрупових і міжособистісних контактів. В методологічному аспекті вони втілюються в таких принципах, як необхідність зміни “фокусних” від-

станей, поєднання різних дослідницьких стратегій, варіювання масштабу спостереження. Стратегії мікроаналізу змінюють розуміння проблемності, відкриваючи її нові виміри і ракурси. Це формує в свою чергу дискурси з підвищеною увагою до мікроефектів відтворення культури в соціумі.

Теоретичні дослідження останніх років досить аргументовано обґрунтовують епістемологічний статус мікроісторії та мікромасштабу як основи дослідницької стратегії локальної історії; вказують на розширення інформативності історичного нарративу з точки зору мікроісторії [8; 9].

Сучасні стратегії дослідження локальної історії обумовлені також постструктуралістською відмовою від образів уніфікованої соціальної реальності та заміною їх моделями, в яких домінують ідеї розбіжності, дискретності, розриву.

Зменшення масштабу, або “застосування мікроскопа” в історії означає і локалізацію спостереження, і можливість відкрити механізми конструювання відтворених соціальних порядків, тобто реконструювати життєві стратегії, які можна помітити тільки з дуже близької відстані. Застосування стратегії мікроаналізу стає актом деконструкції апріорних соціальних стратифікацій. Як зазначає Я. Верменич, сполучення макро- і мікропідходів найбільш продуктивним виявляється на проміжному рівні, у локально-територіальних структурах середньої ланки [3].

Зміна масштабу стає основою стратегії, що дозволяє досліджувати організацію життя в локальних громадах, заснованих на особистих зв'язках людей. При цьому увага дослідника фокусується на таких об'єктах, як структура родини й домогосподарства в локальній громаді, системи родинних і сусідських зв'язків, місцеві політичні структури, культурні стереотипи, засоби соціального контролю, тобто на сукупності факторів, які формують життєві стратегії, надають імпульси цій складній соціальній динаміці [22]. Соціальні групи з'являються як конфігурації, які сформувалися в ході свідомого або стихійного перетинання індивідуальних траєкторій.

В мікроісторії діє установка не на аналогію, а на аномалію (випадки, які неможливо редукувати до типового, які не укладаються в певні норми й вимагають інтерпретації з урахуванням специфіки контексту). На перший план за виразом Дж. Леві висуваються “зазори” у соціальних системах [9], в яких проявляється можливість свободи ви-

бору індивідів, стратегії “маленьких людей”. Підвищена увага до індивідуального в мікроісторії – це не зневага до соціального; навпаки, індивідуальні поведінкові стратегії розглядаються в напрямку формування групової ідентичності. Оскільки будь-який історичний персонаж уписаний у безліч контекстів, відносини між мікро- і макроісторією можна інтерпретувати на основі принципу доповнюваності.

Отже, погляд на етногрупи циган як на унікальні локальні співтовариства надає можливості формулювати нові дослідницькі завдання, які ще на ставилися вітчизняною історіографією. Чи можливо простежити реакцію цих локальних співтовариств на різноманітні зовнішні впливи? Чи можливо виявити шляхи залучення іншого досвіду, як безпосередні, так й опосередковані? Одночасно виникає питання щодо можливості поставити названі дослідницькі завдання до комплексу джерел, який зазвичай використовували задля позначення основних параметрів циганського етносу, чисельності, соціокультурних складових, головних віх історії цього етносу, тобто «зовнішньої» історії циган?

Уважаємо, що застосування при аналізі комплексу джерел з історії та культури циган досвіду, накопиченого в межах перш за все історії повсякденності та компаративістики, й погляд на етногрупи циган як осередки утворення і існування локальних співтовариств, надасть новий імпульс до вивчення історії циганського етносу в цілому. Існують всі підстави стверджувати, що дослідження зовнішньої історії циган, які проводилися традиційними усталеними методами роботи з історичними джерелами, вичерпали свій потенціал й зайшли у глухий кут.

При застосуванні дослідниками таких визначень, нерідко без зазначення критеріїв, які лежать в основі їхніх міркувань, достатньо важко визначити місце циган в етнонаціональних процесах, які відбувалися як на локальному, регіональному, так й загальноєвропейському рівні з часів пізнього середньовіччя.

Більшість писемних джерел з історії циган, зокрема, законодавчого та статистичного характеру, досить поверхово торкалися цього народу, який протягом століть виробив механізми самоуправління та самоізоляції, шляхом мінімізації офіційних та родинно-побутових стосунків з оточуючим населенням, оскільки до останнього часу більшість державних заходів було спрямовано на пряму чи опосередковану асиміляцію цього народу.

Незважаючи на тривале проживання циган на українських землях, їх досить погано знає українське суспільство. По відношенню до них

продовжують панувати стереотипні уявлення, головним чином негативні або зневажального плану. На циган зазвичай дивляться як на соціальне «дно» суспільства, маргіналізовані маси без власної етнокультури. Лише наукова та навчально-популяризаторська діяльність спроможна розвінчати пануючі стереотипи і показати, що цигани це носії давньої і специфічної культури, а їхній фольклор не тільки досить багатий і різноманітний, але й до певної міри живий і активно функціонує в сучасному суспільстві.

Вивчення життєдіяльності циганського етносу передбачає діахронний аспект – розгляд у діалектиці минулого, сучасного і майбутнього, та синхронний в плані етнолокального й міжетнічного розвитку.

Визначення загальних проблем, які тією чи іншою мірою вирішуються в межах різних соціогуманітарних наук, часто спільними методами, на нашу думку, це та висота, з якої особливо проглядаються об'єднуючі потенції циганознавства як галузі народознавства. Вона фокусує “бачення” різних дисциплін в одній точці. Однак, на нашу думку, аби визначитися з методами і методологією таких міждисциплінарних досліджень, необхідно враховувати диференційованість вітчизняної науки. Це можливо, за умови вироблення концепції циганознавчих досліджень в Україні та залученням до співпраці фахівців різних галузей знань із різних наукових установ для вирішення актуальних проблем історії і культури цієї етнічної спільноти.

На нашу думку, наявність суперечливих тверджень є відбитком дослідження «зовнішніх» ознак циганської культури. Джерела, на які спиралися такі розвідки, фіксували ті чи інші формалізовані показники, що відбилися у загальнодержавних актових матеріалах, й характеризували «загальні» риси циган в окремих державах. У той же час соціокультурні процеси, які відбувалися на повсякденному рівні, залишалися поза увагою. Втім, існують джерела, які дозволяють розпочати нові розвідки. Особливе значення для джерелознавчих розвідок такого типу мають справочинні та особові джерела, художні й наукові твори, усноісторичні та зображальні джерела.

Досліджуючи опанування циганами досвіду адаптації в іноетнічному, зокрема слов'янському оточенні, необхідно розуміти й більш загальний контекст, на тлі якого розгорталися такі культурні стосунки. Слід враховувати, що цей досвід сприймався як через безпосередні контакти (торгівля, родинні зв'язки), так й опосередковано, через залучення циган до більш загальних соціокультурних процесів.

Важливою є не лише регіональна, але й персоналізна «локальність» – погляд на особу, її оточення та навіть час через призму її особистого, у тому числі сімейного, життя, – чинника, який у більшій чи меншій мірі впливав на формування етносоціальної спільноти. Біографічна форма стає сполучною ланкою між мікро- й макроракурсами дослідження, оскільки в ній, з одного боку, запам'ятовуються матриці культури, з іншого боку – унікально-особистісні: пам'ятні події й дати в житті конкретної людини, її переживання, поворотні моменти життєвого шляху. Різні формати біографічних оповідань несуть у собі детермінацію культурних змістів і соціальних практик; вибір тієї або іншої фігури оповідання багато в чому визначає, як буде позиціонуватися головний персонаж того або іншого життєпису [5]. Зіставлення різних масштабів аналізу виявляє ракурси, у яких по-новому відкривається соціальна реальність. У світі постсучасності, де індивідуалізація стала однією з домінуючих форм соціалізації особистості, за визначенням Жака Ле Гоффа біографічна стратегія виступає «глобалізуючим» організатором всього поля дослідника [14; 23, С.15-16]. Нині можна ознайомитись з досвідом створення колективних біографій локальних спільнот в жанрі “історій життя” (life story).

При всіх складнощах з виявленням біографічних даних, вважаємо можливим застосування просопографічних методів у вивченні цих локальних співтовариств. Складання бази біографічних даних окремих представників циганського етносу надасть можливість вибудувати узагальнюючий образ. Сучасні засоби формалізації інформації дозволяють обробити звіти за допомогою статистичних та кліометричних методів. Наявність чіткого формуляру дозволяє застосувати й комплексні методики, які вже розроблені для аналізу масових джерел. Такі дослідницькі методики дозволять заповнити прогалину наукової історичної літератури щодо творця/діяча місцевої локальної культури, подолати ті доволі необгрунтовані оцінки, які нерідко надаються істориками на підставі окремих даних, які важко аналізувати самі по собі.

Відтворення культурного феномену цих локальних співтовариств, мультикультурних ознак і нашарувань, можливо завдяки залученню всього наявного спектру справочинної документації, джерел особового характеру, наукових і літературних пам'яток, застосування до них міждисциплінарних методів дослідження.

З появою жіночих та гендерних студій в галузі історії, які набули розвитку в американській та західноєвропейській історіографії у 1970-х,

а на пострадянському просторі у 1990-х рр., звернення до повсякденної історії та жіночих спогадів стало одним з пріоритетних в історичних дослідженнях. Щодо циганської етнічної спільноти вдалими є студії болгарського соціолога О. Пампорова [22]. Широкого застосування набувають автобіографічні дані, біографічні студії в цілому та їх різнобічне використання у подальших дослідженнях також в українській історіографії [27].

Соціальна пам'ять історичного типу є одним з основних елементів самоідентифікації етнічної, соціальної або професійної групи, на чому наголошував ще на початку ХХ ст. засновник соціології пам'яті М. Хальбвак [21]. Політика пам'яті – це процес вибудовування співзвучних настроям епохи (і певних політичних сил) образів минулого. Сучасні вітчизняні та закордонні вчені застерігають від намагання політиків використовувати історичну пам'ять за принципом політичної доцільності – спроби виокремити одну універсальну національну лінію в історії й підпорядкувати їй усе багатоманіття історичної традиції може викликати протилежний ефект посилення антагонізмів. Для того, щоб не виникали лакуни у документальній соціальній пам'яті та для забезпечення її повноти існує нагальна потреба комплектування архівів фондами особового походження, матеріалами усної історії, створення колекцій документів з історії окремих регіонів, ініціативного документування певних історичних подій. Досвід формування спеціалізованих архівів при циганознавчих центрах Болгарії, Великобританії, Сербії, Франції, Чехії заслуговує на вивчення та застосування в Україні [11].

Геополітичні зміни на планеті і вплив постмодернізму на осмислення підвалин суспільного буття, зокрема специфічність буття людини у локалізованих соціокультурних середовищах, стимулювали актуалізацію проблеми простору і просторових вимірів історичних досліджень. В усьому світі зріс інтерес до вивчення регіональних культур і їхніх взаємовпливів, історії повсякденності, менталітету, впливу на життєвий уклад природно-географічних, соціоетнічних, геополітичних, історико-культурних чинників. Значний досвід аналізу локальних культурних спільнот накопичено в міжнародній регіоналістиці і пов'язаний зі створенням цілісного образу іншої культури. Дослідники більш уважно вивчають альтернативні форми історичної репрезентації, визнаючи множинність історичності [18, С.384].

Таким чином, ідеї дискретності й гетерогенності, локалізму, що стали атрибутом соціальної реальності у філософській рефлексії й

концепціях соціально-гуманітарних наук у другій половині ХХ ст., одержали своє конкретно-наукове втілення у піднесенні значення локального виміру дослідження минулого, розробці та вдосконаленні технік мікроаналізу. Зменшення масштабу лежить в основі дослідницької стратегії, співрозмірної новому образу соціального універсуму.

В умовах сучасного плюралізму дослідницьких методик сама проблема в історії стає багатодискурсним поняттям. Локальні дискурси відкривають простір для репрезентації минулого окремих етносоціальних та соціокультурних груп, які розвивались локалізовано. В такій ситуації локальна перспектива історичного дослідження не є механічною фіксацією фактів минулого, якщо застосовується мікроісторичний методологічний інструментарій. Історіописання в напрямку локальної історії базується на трьох позиціях: ідеї уможливлення співіснування багатьох інтерпретацій реальності минулого, установці на відмову від натуралістичного підходу до минулого, проблематизації суб'єкту історичного пізнання.

У сучасному циганознавстві маємо розрізнати два напрямки: прикладний і фундаментальний. Проблеми, що вирішуються у межах прикладного напрямку – це етнографічні, соціологічні, джерелознавчі студії з окремих питань; написання підручників для вивчення мови *романі* і ромської історії та культури, укладання словників і довідників. Фундаментальні дослідження відображають циганознавство як систему. Для їх належного наукового рівня необхідно паралельно вирішувати низку загальнотеоретичних проблем, а саме: особливості функціонування розмовної мови (запозичення, діалекти, розвиток); міграції як явище біологічне та соціальне; механізм консервації (аккультурації) культурного ядра етносу; співвідношення прогресу і архаїки, традиції і новачі як історіософські проблеми, явища орієнталізму та вестернізації тощо.

Як відомо, історіографія починається там, де закінчується пам'ять. Тому історія як продукт історіографії абстрактна, на противагу пам'яті, яка належить певній групі і виражає конкретну ідентичність. Інтерес сучасних істориків до форм культурної пам'яті, яка передує історії та існує поряд з нею, демонструє зміни етичних підходів вчених до того, що раніше вважалося “помилковим”, “ненауковим” [18, С.385]. Цигани/роми виступають у контексті циганознавчих студій не просто як етнічна або соціальна спільнота, що підлягає комплексному аналізу у часі і просторі, чи не вперше актуальних рис набирає дослідження насичена

емоційним психологізмом етнічної свідомості циганського етносу його історична пам'ять, що з минулого перекидається у світ надій і сподівань майбутнього, формуєчи уявлення про історичну долю народу [12].

Нині циганознавчі дослідження, досить розвинені в світі, набуваючи професійного рівня, мають відіграти важливу роль у формуванні етнічної самосвідомості розвитку та збереженні національно-культурної самобутності, ромів (циган) України.

Аналітична діяльність гуманітаріїв має одну істотну особливість – вона включає (і це не можна ігнорувати) багатовекторність інтересів і зусиль суб'єктів історичного процесу. Кращими “ліками” від тиску тих самих інтересів є професіоналізм історика, базований на широкій ерудиції, високорозвиненій інтуїції, володінні на гарному рівні методологічним інструментарієм, у першу чергу в роботі з джерелами. Тільки за цих умов історик буде не тільки й не стільки пояснювати й оцінювати події, явища, тенденції, скільки їх реконструювати в “історії зсередини”, “співпереживаючи”, намагатися їх зрозуміти. Інакше історики ще довго будуть приписувати людям інших епох і культур власні способи сприйняття світу й реакції на соціальне й природне оточення [18, С. 382].

Із соціології й культурної антропології до істориків прийшло розуміння, що локальне співтовариство, не применшуючи самоцінності його дослідження, може бути розглянуте в якості компактного “мікрокосму”, з наступним порівняльним аналізом подібних явищ і введення його через глокальну до тотальної історії у всіх її соціальних вимірах. Саме це дослідницьке поле має значний евристичний потенціал. Інтеграційні процеси в історичних науках, на нашу думку, у перспективі створять передумови до вироблення більш продуктивної теорії соціокультурної стратифікації; у її рамках буде відведено адекватне місце тим або іншим локалізованим у часі й просторі подіям (процесам, явищам), цілісним суб'єктам історії (індивідам з масштабом, тривалістю життя, ритмом існування), культурному середовищу мікро- й макро-рівнів, яке продукує ідеологічні пріоритети, міфи (включаючи й сучасні) прямо або опосередковано, що впливають на людину поряд із традиційними стереотипами минулого.

Джерела та література

1. *Бабаєва А.В.* Роль междисциплинарных исследований в изучении проблем повседневности // *Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана.*

Материалы международной научной конференции. 18 мая 2001 г. Санкт-Петербург. Серия «Symposium». Выпуск №12. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 177-179.

2. *Верменич Я.В.* Исторична регіоналістика в Україні // Український історичний журнал. – 2002. – №2. – С.3-26.

3. *Верменич Я.* Нова локальна історія та історична регіоналістика: експлікація термінів // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С.13-28.

4. *Верменич Ярослава.* Локальні рівні сучасного історичного пізнання: спроба типологізації // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип. 3. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – С.9–40.

5. *Голофаст В.Б.* Многообразие биографических повествований // Социологический журнал. – 1995. – №1. – С.71–88.

6. *Голубович И.В.* Язык «историй жизни» и ренессанс биографического метода // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Вид.дім Дмитра Бурого, 2003. – Вип. 6. – Т. 1. Філософія мови і культури. – С. 114–121.

7. *Гомаюнов С.А.* Местная история: проблема методологии // Вопросы истории. – 1996. – №9.

8. *Гусева И.И.* Микроистория как методологическая стратегия // Человек. История. Культура: Исторический и философский альманах. – Саратов: ПАГС, 2005.

9. *Гусева И.И.* Стратегии социально-гуманитарного знания в философской рефлексии и научной практике. – Саратов: СГСЭУ, 2007.

10. Закарпаття в етнополітичному вимірі. – К.: ІпіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682с.

11. *Зіневич Н.О.* Циганський етнос в Україні (історіографія та джерела). Автореф. на здобуття наук. ст. канд.іст.наук. – К., 2005. – 19 с.

12. *Зіневич Н.О.* Український вимір існування циганської етнічної спільноти // Університет. – № 1. – 2006. – С. 66-71.

13. *Кирчанів Максим* Регіональні дискурси української історії // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип.1. – 2007.

14. *Ле Гофф Ж.* С небес на землю // Одиссей. – 1991.

15. *Лелеко В.Д.* Пространство повседневности в европейской культуре / Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств. – СПб., 2002.

16. *Маловичко С.И., Мохначева М.Н.* Регионалистика – историческое краеведение – локальная история: размышление о порогах и пороках «не/совместимости» // Харківський історичний збірник. – Вип.8. – Х., 2006.

17. *Маловичко С.И., Булыгина Т.А.* Современная историческая наука и изучение локальной истории // <http://www.newlocalhistory.com/boQkshelf>.

18. *Маловичко Сергей*. История&этика: формирование новой историографической культуры // Эйдос. Альманах теории та історії історичної науки. Вип.3. Ч.1. – К. 2008. – С. 371-388.

19. *Марушиакова Е. Попов В.* Студии Романи. Том VII. Избрано. – София: Парадигма, 2007.

20. Междисциплинарный синтез в истории и социальные теории: теория, историография и практика конкретных исследований / Под ред. Л.П. Репиной, Б.Г. Могильницкого, И.Ю. Николаевой. – М.: ИВИ РАН, 2004.

21. *Нора П.* Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. – 2005. – №2-3 (40-41).

22. *Пампоров Алексей*. Ромского всекидневие в България. – София. 2006. – 395с.

23. *Репина Л.П.* Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки). Препринт WP6/2003/7 – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – С.15-16.

24. *Репина Л.П.* Проблема методологического синтеза и новые версии социальной истории // <http://www.history.vuzlib.net/book..>

25. *Розенберг У.Г.* Является ли социальная память «полезной категорией исторического анализа»? // Историческая память и общество в Российской империи и Советском Союзе (конец XIX – начало XX века). Международный коллоквиум. Научные доклады. Санкт-Петербург 25-28 июня 2007 г. – СПб., 2007.

26. *Яремчук Віталій*. Загальний образ минулого України: підходи сучасної української історіографії // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. / Кол-на моногр. за ред. Леоніда Запшкільняка. – Львів, 2004. – С. 74-94.

27. Curriculum vitae. Збірник наукових праць. – Вип. 1. Біографічний метод у гуманітарному знанні. – Одеса, 2009.

Наталія Зіневич (Київ, Україна) Цигани/роми в проблемному полі локальної історії (методологічні підходи)

В статті розглянуто методологічні засади дослідження локальних соціокультурних форм буття циган/ромів. Дисперсний характер розселення етносу обумовлює поліваріантність етносоціальних моделей розвитку циганської культури. Охарактеризовано евристичні можливості локальної історії, як специфічної стратегії дослідження з орієнтацією на методи, адекватні образу соціальності, побудованій на різномірному ґрунті дискретної, гетерогенної, мозаїчної соціокультурної реальності. Окреслено напрацювання і перспективи дослідження циганознавчої тематики, зокрема,

специфічність буття людини у локалізованих соціокультурних середовищах, в проблемному полі локальної історії.

Ключові слова: цигани/роми, локальна історія, мікроісторичні підходи

Наталья Зиневиц (Киев, Украина) Цыгане/ромы в проблемном поле локальной истории (методологические подходы)

В статье рассмотрены методологические основы исследования локальных социокультурных форм бытия цыган/ромов. Дисперсный характер расселения этноса обуславливает поливариантность этносоциальных моделей развития цыганской культуры. Охарактеризованы эвристические возможности локальной истории, как специфической стратегии исследования, с ориентацией на методы, адекватные образу социальности, построенной на разнородной основе дискретной, гетерогенной, мозаичной социокультурной реальности. Очерчены наработки и перспективы исследования цыгановедческой тематики, в частности, специфичность бытия человека в локализованных социокультурных средах, в проблемном поле локальной истории.

Ключевые слова: цыганы/ромы, локальная история, микроисторические подходы

Natalia Zinevych (Kyiv, Ukraine) Roma/Gypsies in the problematic field of the local history (methodological approaches)

The article describes the methodological basis for the studies of local socio-cultural forms of existence of Gypsies / Roma. The dispersed character of the ethnic group's settlement specifies multiple choices of the ethno-social models of Gypsy's culture development. Heuristic possibilities of the local history are characterized as a peculiar research strategy, oriented towards the methods, adequate to the image of sociality, built on the heterogeneous basis of discrete, mosaic socio-cultural reality. Achievements and prospects of researching gypsology subject are considered, in particular, the specificity of human existence in localized socio-cultural environment in the problematic field of local history.

Key words: Roma/Gypsies, local history, microhistorical approaches